

İQTİSADİYYAT

İNTİZAR QURBANOVA
Sumqayıt Dövlət Universiteti

ALİ MƏKTƏBLƏRƏ ƏLAVƏ MALİYYƏ VƏSAİTLƏRİNİN CƏLB OLUNMASI YOLLARI

Açar sözlər: maliyyə, kapital, ali məktəb, təhsil, keyfiyyət, himayədarlıq, idarəetmə.

Ключевые слова: финансы, капитал, ВУЗ, образования, качество, попечительство, управление.

Key words: finance, capital, higher school, education, quality, sponsor, management.

Giriş

Strateji sahələrdən biri olan təhsil sistemi daima dövlətin və cəmiyyətin diqqət və qayğısına ehtiyac duyur. Cəmiyyətdə elə bir insan yoxdur ki, təhsil ilə hər hansı şəkildə əlaqəsi olmasın. Belə ki, hər bir insan özü və yaxınları təhsil sisteminin müəyyən mərhələlərindən keçir. Buna görə də təhsil sisteminə diqqət və qayğı yalnız dövlətin deyil, hər bir vətəndaşın və bütövlükdə cəmiyyətin borcudur. Sürətlə yeniləşən, inkişaf edən dünyada təhsilə diqqət daha da artırılmalı yeni və qabaqcıl modellər sistemi tətbiq olunarkən əvvəlki modelin üstünlükləri də qorunub saxlanılaraq ən optimal variant seçilməlidir.

Bu gün dövlətin və cəmiyyətin təhsil sistemindən gözləntiləri əsasən keyfiyyətlə bağlıdır. Bunun üçün isə ölkənin güclü iqtisadiyyata malik olması labüddür. Keçən əsrin son illərindən başlayaraq inkişaf etmiş ölkələrin ümumi məhsulunun strukturunda biliklərə əsaslanan yeni iqtisadiyyat aparıcı yer tutur. Bu ölkələrdə intellektual əmək sayəsində yaradılan ümumdaxili məhsulun payı ilk 3 yerdən birini tutur və artmaqda davam edir. [3, s. 13]

Hazırda ölkəmizdə iqtisadiyyatın heç də zəif olmadığını, əksinə, getdikcə daha da inkişaf edərək bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə uyğunlaşaraq inkişaf etmiş ölkələrin sırasına qoşulmaq əzmində olduğunu, həm neft, həm də qeyri-neft sektorunun sürətli inkişaf dinamikasını nəzərə alaraq təhsil sisteminin də inkişafına kifayət qədər imkanların olduğunu deyə bilərik. Sadəcə olaraq, bu imkanların araşdırılıb səmərəli formada təhsilin inkişafına yönəldilməsi lazımdır.

Ali təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinin effektiv modeli ölkənin inkişafının texnoloji, iqtisadi və demoqrafik meyilləri ilə müəyyən olunur. Müasir inkişaf meyillərini nəzərə alsaq təhsil müəssisəsi qarşısında duran məsələləri aşağıdakı kimi təsnifləşdirə bilərik:

- yüksək keyfiyyətli, yəni, beynəlxalq bazarda rəqabət qabiliyyətli fasiləsiz təhsilin təmin olunması;
- dövlət və bələdiyyə idarəetmə orqanları üçün, iqtisadiyyatın sahələri üçün məsləhət xidmətinin təmini;
- ali məktəblərin təhsil xidmətlərinin fəaliyyətin digər əsas növləri ilə - elmi tədqiqatlarla məsləhətləşmə və idarəetmə ilə əlaqəsi və s.
- Göstərilən təhsil xidmətlərinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, biznes, cəmiyyət və təhsil müəssisəsi arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin təmin olunması üçün Ali məktəblərin Himayədarlıq Şurasının yaradılması, həmçinin müəssisənin maliyyə sabitliyi məqsədilə - Məqsədli Kapital Fondunun formalaşdırılması mümkündür.

Ali məktəblərdə Himayədarlıq Şurasının yaradılması

Ali məktəblərin fəaliyyət prosesində əsas məqsədlərindən biri təhsilin keyfiyyətinin daima yaxşılaşdırılmasının vacibliyi və gələcəkdə onun dünya standartları səviyyəsinə çatdırılmasıdır. Bu məsələnin yerinə yetirilməsi adətən, təhsillə ali məktəblərin (AM) ixtisaslaşdırılması sahəsində işləyən təşkilatların qarşılıqlı əlaqələrinin gücləndirilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Həmçinin AM-lərdə tədris olunan fənlərin nəzəri əsaslarını daha dərinədən öyrənilməsi və AM-in elmi bazasının inkişaf etdirilməsi və elmi tədqiqatların maarifləndirmə prosesinin ayrılmaz komponentinə çevrilməsi yolu ilə həyata keçirilir.

Təhsilin keyfiyyətinin artırılmasına nail olmaq üçün təklif olunan yeniliklərdən biri Himayədarlıq Şurasının yaradılmasıdır. Himayədarlıq Şurası AM-in daimi fəaliyyət göstərən məsləhətçi orqanı kimi müəssisənin inkişafında yaranan aktual məsələlərin həllinə kömək edir. Müəssisənin seçilmiş sahələr üzrə yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanması üçün fasiləsiz təhsil mərkəzi kimi inkişaf etməsi də belə məsələlərdəndir.

Himayədarlıq Şurası tədris-metodiki kompleksin maddi-texniki təminatının yaxşılaşdırılmasına, ictimai aləmdə AM-in yüksək nüfuz qazanmasına, onun dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanları ilə qarşılıqlı əlaqələrinin genişlənməsinə, beynəlxalq əməkdaşlıq da daxil olmaqla bizneslə əməkdaşlığın artmasına imkan verə bilər.

Himayədarlıq Şurası AM rəhbərliyinin yüksək orqanının-hakimiyyət və idarəetmə orqanları nümayəndələrindən, elm və təhsil müəssisələrindən, işgüzar dairələrdən, ictimai birliklərdən, bir sözlə, bu AM-in inkişafında və fəaliyyətinin təkmilləşməsində marağı olan digər şəxslərdən asılıdır. Bu orqan həmin AM-in öz nümayəndələrindən ibarət olan Elmi Şuranın qərarı

ilə yaradıla bilər. Şuranın tərkibi məmurların və biznes nümayəndələrinin bilavasitə iştirakı ilə elə formalaşdırılır ki, ölkə iqtisadiyyatının tələblərinə cavab verən mütəxəssislərin hazırlanması planını müvafiq olaraq yerinə yetirməyə imkan versin.

Şübhəsiz ki, cəmiyyət, biznes və dövlət arasında əlaqəni inkişaf etdirən amil, dövlət sektoru və özəl müəssisələrin yüksək peşəkar kadrlarla təmin olunmaq asılılığının olmasıdır. Hansı ki, belə kadrların hazırlanmasında və ixtisasının artırılmasında əsas rol hələ də dövlət ali təhsil müəssisələri oynayır. AM-lərin bir çoxu öz ixtisaslaşdırılmış maarifləndirmə bazasına əsaslanır və yalnız ilkin hazırlığı deyil, kadrların vaxtaşırı yenidən hazırlanması və ixtisasının artırılmasını da təmin etməyə qadirdir. Bütövlükdə, insan resurslarına kapital qoyuluşu bütün cəmiyyət üçün xeyirlidir. Çünki, təhsil sisteminin keyfiyyətinin yüksək olması həm dövlətə, həm də biznesə iqtisadiyyatda rəqabətqabiliyyətliliyin artırılmasına fayda verə bilər.

Bütün maraqlı olan tərəflərin daha effektiv qarşılıqlı əlaqəsi üçün AM-lərin Himayədarlıq Şurasının yaradılması məqsədəuyğundur. Himayədarlıq Şurasının üzvləri AM-i dəstəkləməli, dövlətin, cəmiyyətin və biznesin birgə maraqlarını və əlaqələrini inkişaf etdirməlidir. Onlar həmçinin ali idarəetmə orqanı olan Elmi Şuranın iclaslarında iştirak etmək və səs vermək hüququna malikdirlər.

Himayədarlıq Şurası lazım gəldikdə öz iclaslarını keçirə bilər. Onun qərarı AM rəhbərliyi üçün mütləqdir. Bu qərarlar üzvlərin böyük hissəsinin iştirak etdiyi icaslarda qəbul olunur. Himayədarlıq Şurasının funksiyaları yalnız AM-in dövlət, bələdiyyə orqanları, kommertiya və qeyri-kommertiya təşkilatları ilə əlaqələrinin genişləndirilməsi və cəmiyyətin maarifləndirmə tələbatlarının ödənilməsinin təmin olunması ilə bitmir. AM-lərin tədris və elmi fəaliyyətlərinin təmin olunması üçün maliyyə resurslarının cəlb edilməsi, müəssisənin uzunmüddətli inkişaf proqramının işlənilib qəbul olunması, mütəxəssislərin hazırlanma keyfiyyətinin artırılmasına kömək edən perspektiv proqramların həyata keçirilməsinin təmini və s. də bu funksiyalara daxildir. Başqa sözlə desək, Himayədarlıq Şurası AM-in fəaliyyətində bilavasitə iştirak edir, tələblərin və dinləyicilərin hazırlanma keyfiyyətinə və cəmiyyətə nəzarət edir, beynəlxalq AM-lər də daxil olmaqla digər Ali təhsil müəssisələri ilə sıx əlaqələr yaradır, həmçinin büdcə və qeyri-büdcə vəsaitlərinin effektiv və qənaətlə istifadə olunmasına təminat verir.

Əlavə maliyyənin cəlb olunması məsələsi həm də Məqsədli Kapital Fondunun yaradılması və ona donör vəsaitlərinin cəlb edilməsi yolu ilə həyata keçirilə bilər.

Məqsədli Kapital Fondunun (MKF) yaradılması

Təhsilin və elmin inkişafı proqramının maliyyələşdirilməsi üçün MKF-nin yaradılması təklif olunur. Başqa sözlə, AM-in məqsədli kapitalı gəlir

əldə olunmasına yönəldilir, yaranan gəlir isə öz növbəsində AM-inproqramlarının maliyyələşdirilməsinə, müəssisənin müxtəlif istiqamətlərdə inkişafına və s. yönəldilir.

Təhsil müəssisəsi qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada fiziki və hüquqi şəxslərə müxtəlif ödənişli təhsil xidmətləri göstərmək, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq, hüquqi və fiziki şəxslərdən ianələr və könüllü yardımlar almaq hüququna malikdir. Bu mənbələrdən əldə olunan vəsait və digər əmlak dövlət təhsil müəssisəsinə büdcədən ayrılan vəsaitlərin miqdarına təsir göstərmir və onun nizamnaməsinə uyğun olaraq sərbəst istifadə edilir. [1, maddə 38. (2)]

İstənilən dövlət müəssisəsində və ya qeyri-kommersiya təşkilatında məqsədli kapitalın olması 2 əsas məsələnin həlli üçün nəzərdə tutulur:

1. Təşkilatın ümumi gəlirində zamanət verilən gəlirin payının artırılması nəticəsində maliyyə sabitliyinin yüksəldilməsi.

2. Uzunmüddətli maliyyələşdirmə mənbəyinin olduğu şəraitdə fəaliyyətin uzunmüddətli planlaşdırılması imkanı.

Burada məqsəd AM-in kadr siyasətinin və tədris prosesinin təkmilləşdirilməsindən, maddi bazasının möhkəmləndirilməsindən, elmi bazanın inkişaf etdirilməsindən ibarətdir. Bu zaman aşağıdakı istiqamətlərə önəm verilməlidir:

- təhsil xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi (yeni tədris metodlarının tətbiqi və peşəkar pedaqoji heyətin genişləndirilməsi vasitələri ilə);

- ödənişli əsaslarla təhsil alan tələbələrin ödəniş haqlarının azaldılması;

- AM-in xərc tələb edən istiqamətlərinin inkişafı: məsələn, təhsil alanların staj keçmələri;

- istedadlı tələbələrə, magistrant və doktorantlara dəstək olmaq, gənc alimlərin və digərlərinin həvəsləndirilməsi və s.

MKF donorların (ianəçilərin) pul vəsaitləri hesabına formalaşır və minimum müddəti 10 il təşkil edir. Yığılmış məbləğ təxminən 3 mln. manat təşkil edərsə, 2 ay ərzində İdarəetmə Kompaniyasının (İK) ixtiyarına verilməlidir. İK lisenziya əsasında belə fəaliyyəti peşəkar surətdə həyata keçirir. Məhz, İK MKF-ni təşkil edən vəsaitləri sərmayələşdirir. Bununla yanaşı MK haqqında əsasnamə itki riskini azaltmaqla fondun sərmayələşdirilməsi istiqamətlərini məhdudlaşdırır. Məqsədli kapitalı formalaşdıran pul vəsaitləri xarici valyuta da daxil olmaqla aktivin yalnız şərtləşdirilmiş növlərinə yerləşdirilə bilər. Lakin, məqsədli kapital etibarlı idarəetməyə verilməzdən əvvəl MKF kapitalı idarə edəcək orqanın heyətini və say tərkibini müəyyən etməlidir. Beləliklə, məqsədli kapitalın idarə olunması bu şəkildə baş verir. MKF-də ixtisaslaşdırılmış orqan-Himayədarlıq Şurası (onu başqa formada məqsədli kapitalın istifadəsi üzrə Şura adlandırmaq olar) yaradılır. Onun

tərkibinə AM-in, dövlət orqanlarının nümayəndələri, ianəçilər, xeyriyyəçilər, tanınmış ictimaiyyətçilər, yəni, cəmiyyət qarşısında müəyyən xidmətləri olan şəxslər və ya AM-in profilinə müvafiq olan fəaliyyət sahəsində müəyyən nailiyyət qazananlar daxildir.

Tanınmış şəxslərdən ibarət kollegial orqanın olması həm donora, həm də cəmiyyətə əminlik verir ki, belə idarəetmə orqanı ictimai əhəmiyyətli məqsədləri rəhbər tutacaq və toplanmış vəsait məqsədyönlü şəkildə istifadə olunacaq. MKF-nin Himayədarlıq Şurasının tərkibinə AM-in Himayədarlıq Şurasının nümayəndələri daxil olmaqla onlar həmin AM-in cəmiyyətlə qarşılıqlı əlaqələrini təmin etməlidirlər.

İanəçi Fonda ianə qoyan zaman müqavilə bağlayarkən məqsədli kapitaldan gəlir götürənlər konkret müəyyən edilə və məqsədli kapitalın gəlirinin konkret məqsədlər üçün istifadəsi təyin oluna bilər. Müqavilədə belə təyinatlar nəzərdə tutulmadıqda məqsədli kapitalın gəlirinin necə istifadə edilməsini MKF-nin nizamnaməsinə əsaslanmaqla fondun Himayədarlıq Şurasının özü müəyyən edir. Cəmiyyət və donorlar məqsədli kapitalın formalaşması, istifadəsi, məqsədli kapitaldan gələn gəlirin bölüşdürülməsi barədə internet saytı vasitəsilə məlumatlandırılırlar.

Beləliklə, MKF-nin Himayədarlıq Şurasının səlahiyyətlərinə aşağıdakılar daxildir:

- idarəedici kompaniyanın seçimi;
- məqsədli kapitaldan gələn gəlirin məqsədyönlü istifadəsinin təyin olunması, həmçinin məqsədli kapitaldan gəlir götürənlərin, kapitalın formalaşdırılması müddətinin, əldə olunan gəlirin hesabına ödənişin həcmi, dövrü və digər şərtlərin müəyyən edilməsi;
- məqsədli kapitalın istifadəsi haqqında müqavilənin şərtlərinə əməl olunmasına, kapital vəsaitlərinin məqsədli xərclənməsinə və onun gəlirlərinin sərmayələşdirilməsinə nəzarət;
- məqsədli kapitalın formalaşdırılması və istifadəsi ilə bağlı digər məsələlər.

MKF-nin Himayədarlıq Şurası lazım gəldikdə öz iclaslarını keçirməlidir. Beləliklə, MKF Ali məktəb üçün maliyyə sabitliyinin təminatının səmərəli aləti kimi çıxış edir. O, özəl-dövlət əməkdaşlığının xüsusi formasına əsaslanır. Bu zaman dövlət AM-in fəaliyyət xərclərini büdcədən maliyyələşdirir, stimullaşdırıcı siyasət yürütmək və bir sıra qanunverici aktlar qəbul etməklə əlverişli şərait yaradır. Özəl sektor isə təhsilə sərmayə qoyaraq ixtisaslaşmış mütəxəssislər qazanır, müəssisələri genişləndirir və bütövlükdə iqtisadiyyatı inkişaf etdirir. Üstünlük ondadır ki, bu mexanizmin qəbulu birdəfəlik ianələrdən fərqli olaraq (belə ki, birdəfəlik ianələr vaxtaşırı və qeyri-sabit şəkildə daxil olur) sabit və uzunmüddətli qeyri-büdcə gəlir mənbəyi əldə etməyə və müvafiq olaraq təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinin

uzunmüddətli planlaşdırılmasına imkan verir. Bu da öz növbəsində yuxarıda qeyd olunan məqsədlərə çatmağa şərait yaradır, Bundan əlavə vergi yükünün olmaması məqsədli kapitalın formalaşması kimi səmərəli iqtisadi mexanizmin istifadə olunmasına marağı artırır. Məqsədli kapitalın formalaşmasına pul vəsaitlərinin verilməsi vergi ödəmə obyektini sayılmır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə görə, fiziki şəxs və ya xeyriyyə təşkilatı tərəfindən həyata keçirilən və maddi və ya digər yardıma ehtiyacı olan fiziki şəxslərə və ya bilavasitə bu cür yardım göstərən təşkilatlara, o cümlədən xeyriyyə təşkilatlarına, birbaşa bu cür təmənnasız yardım göstərməkdən, o cümlədən əvəzsiz pul köçürməkdən ibarət olan fəaliyyət, yaxud bu Məcəllədə digər hallar nəzərdə tutulmamışdırsa, ictimai mənafeələr naminə həyata keçirilən elmi, təhsil və ya başqa fəaliyyət – xeyriyyəçilik fəaliyyəti sayılır. [2,13. 2. 35.] Mədəniyyət, incəsənət, teatr, kino, radio, televiziya, musiqi, rəssamlıq, idman, mühəndislik, memarlıq, arxitektura və elm sahələri üzrə Azərbaycan Respublikasındakı fəaliyyətlə bağlı edilən ödənişlər Əlavə dəyər vergisinin (ƏDV) məqsədləri üçün qeyri-maddi aktivlər, pul vəsaiti və torpaq mal sayılmır. [2, 13.2.16.17-1]

Həmçinin məqsədli kapitalın formalaşması üçün alınan pul vəsaitləri və eyni zamanda həmin kapitalın istifadəsindən alınan gəlir digər daxilolmaların (ianə, xeyriyyə ödəmələri, qrantlar, büdcə daxilolmaları və s.) passiv sərmayələşməsindən fərqli olaraq məqsədli daxilolmalar kateqoriyasına aid olaraq gəlirə görə vergi ödənilən bazanın müəyyən edilməsi zamanı nəzərə alınmayan gəlirlərə daxil edilir.

Beləliklə, məqsədli kapitalın formalaşması, ondan alınan gəlirlərin istifadəsi və idarə olunması bir tərəfdən Ali məktəbdə keyfiyyətli maarifləndirmə fəaliyyətini həyata keçirməyə, digər tərəfdən israfçılığa yol vermə hallarını məhdudlaşdırmağa imkan verir.

Nəticə

AM-lərin çoxsaylı problemləri: təhsilin keyfiyyətinin artırılması; peşəkar pedaqoji heyətin olması; sərt rəqabət şərtlərinə uyğunlaşma; elm ilə istehsalın qarşılıqlı əlaqəsinin təmin edilməsi; elmin inkişafında yeni texnika və texnologiyaların tətbiq edilməsi; müəssisənin fəaliyyətinə nəzarətin təmini və həmçinin maliyyə çatışmazlığı ilə bağlı məsələlər və s. müəyyən ölçü götürülməsini tələb edir.

Maarifləndirici xidmətlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, biznes, cəmiyyət və təhsil müəssisəsi arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin təmin olunması üçün Ali məktəblərin Himayədarlıq Şurasının yaradılması məqsədəuyğundur. Ali məktəbin nizamnaməsində Himayədarlıq Şurasının yaradılması, həmçinin müəssisənin maliyyə sabitliyinin təmin olunması məqsədlə - Məqsədli Kapital Fondunun formalaşdırılması nəzərdə tutula bilər.

Himayədarlıq Şurası AM-in fəaliyyətində bilavasitə iştirak edir, tələbələrin və dinləyicilərin hazırlanma keyfiyyətinə və kəmiyyətə nəzarət edir, beynəlxalq AM-lər də daxil olmaqla digər Ali təhsil müəssisələri ilə sıx əlaqələr yaradır, həmçinin büdcə və qeyri-büdcə vəsaitlərinin səmərəli və qənaətli istifadə olunmasına nəzarət edir.

Əlavə maliyyənin cəlb olunması məsələsi həm də Məqsədli Kapital Fondunun yaradılması və ona donor vəsaitlərinin cəlb olunması yolu ilə həyata keçirilə bilər. Məqsədli kapitalın formalaşması, ondan alınan gəlirlərin istifadəsi və idarə olunması ali məktəbin keyfiyyətli fəaliyyətini həyata keçirməyə və israfçılığın qarşısını almağa imkan verir.

Ədəbiyyat

1. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 19 iyun 2009-cu il.
2. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. (Azərbaycan Respublikasının 11 iyul 2000-ci il tarixli 905-İQ sayılı Qanunu ilə təsdiq edilmişdir).
3. Я.И.Кузьминов. Образование в России. Что мы можем сделать?// Вопросы образования. 2004. №1.

И.Гурбанова

Пути привлечения дополнительных финансовых средств высшим учебным заведениям

Резюме

Одной из основных целей ВУЗа в процессе деятельности является необходимость постоянного улучшения качества образования и в перспективе достижение уровня мировых стандартов.

Для обеспечения улучшения качества предоставляемых образовательных услуг и более тесного взаимодействия между бизнесом, обществом и образовательным учреждением представляется возможным создание Попечительского совета ВУЗа, а также в целях финансовой стабильности, формирование фонда целевого капитала.

В целом вложения в человеческий капитал выгодны для всего общества, и чем качественнее будет система образования, тем больше будет отдача и бизнесу, и государству для роста конкурентоспособности в экономике.

I.Gurbanova

Ways of the involving of the addition finance meanses to higher schools

Summary

One of main purposes of the higher school in its activities always to increase the quality of the education and to reach the level of world standards.

Improve of the quality of the educational services, for provide of the mutual connections between business, society and educational institution it is possible creation of the sponsor council of the higher schools and forming of the fund of purposefully capital for finance stability of the establishment.

Completely, capital investment to human resource is useful for all society. If quality of the educational system is high, its will be useful to the state and business to raising competitive in the economy.

Xülasə

Öz fəaliyyət prosesində ali məktəbin əsas məqsədlərindən biri təhsilin keyfiyyətini daima artırmaq və dünya standartları səviyyəsinə çatdırmaqdır.

Göstərilən təhsil xidmətlərinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, biznes, cəmiyyət və təhsil müəssisəsi arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin təmin olunması üçün Ali məktəblərin Himayədarlıq Şurasının yaradılması, həmçinin müəssisənin maliyyə sabitliyi məqsədilə Məqsədli Kapital Fondunun formalaşdırılması mümkündür.

Bütövlükdə, insan resurslarına kapital qoyuluşu bütün cəmiyyət üçün faydalıdır və təhsil sisteminin keyfiyyəti nə qədər yüksək olarsa həm dövlətə, həm də biznesə iqtisadiyyatda rəqabətqabiliyyətliliyin artırılmasına xeyir verər.